



tidsskrift.dk

Befolkningsudviklingen på landet i Danmark omkring år 1800

Historie/Jyske Samlinger, Bind Ny række, 9 (1970)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_nrk_0009-PDF/ho_nrk_0009_73814.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=73814>

pdf genereret den : 28/5-2008

Befolkningsudviklingen på landet i Danmark omkring år 1800

Belyst ved eksempler fra Røvsø herred,
Randers amt

Af Hans Chr. Johansen

Baseret på omfattende kildestudier har der i en række europæiske lande i den seneste snes år været ført en diskussion med talrige indlæg om årsagerne til den kraftigt stigende befolkningstilvækst i Nord- og Vesteuropa siden slutningen af det 18. århundrede. I artiklen viser professor, dr. oec. Hans Chr. Johansen en metode til at foretage en parallel analyse af danske befolkningsforhold og eksemplificerer metoden ved en gennemgang af udviklingen i Røvsø herred, Randers amt i perioden 1787–1801.

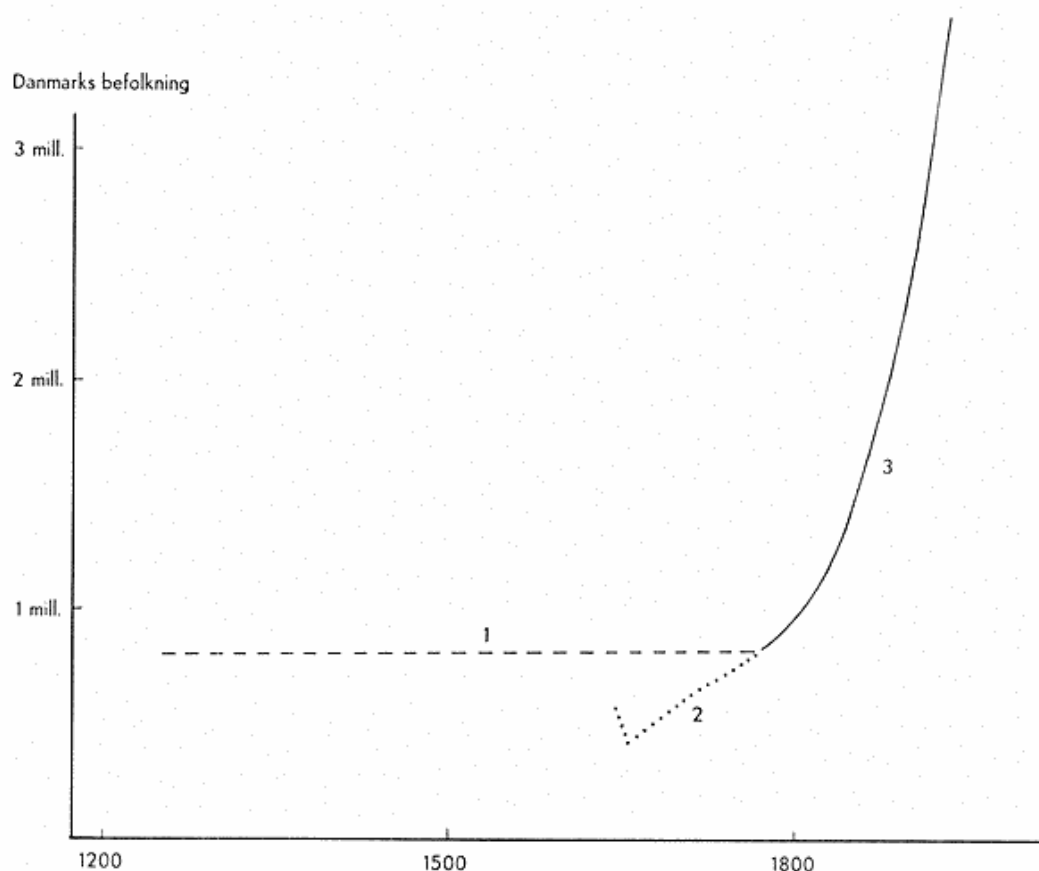
Beregninger over befolkningens størrelse i Danmark nord for Kongeåen omkring midten af det 13. århundrede tyder på, at der da har levet 7-800.000 mennesker i dette område¹. Omtrent den samme størrelse havde befolkningen ved de første folketællinger i sidste halvdel af det 18. århundrede. I de mellemliggende 500 år har indbyggertallet formodentlig ikke på noget tidspunkt nået et betydeligt større niveau, hvorimod epidemiske sygdomme m. m. ved flere lejligheder gjorde indhug på befolkningen, senest i 1650-erne, hvor pest (og krig) reducerede folketallet til muligvis noget under 500.000², og i begyndelsen af det 18. århundrede. Indbyggertallet har derimod efter 1800 været stadig stigende med en årlig vækstrate, der snart har været noget over, snart noget under 1 %.

Det er således karakteristisk for udviklingen, at der i sidste halvdel af det 18. århundrede sker et knæk på befolkningskurven, (jf. figur 1), og dette forhold er ikke blot et dansk fænomen, men en parallel udvikling kan iagttages i de fleste andre vesteuropæiske lande.

På internationalt plan har der i den sidste snes år været foretaget en række undersøgelser, som har søgt at finde frem til de ændringer i de vigtigste demografiske komponenter (fødselshyppighed, dødelighed etc.),

1. Danmarks Riges Historie, bind I, s. 84.

2. Aksel Lassen: Fald og fremgang, 1965.



Figur 1. Danmarks befolkning 1200 til 1920. 1: Formodet loft over befolkningen, 2: Folke-
tal 1650-1787 efter Aksel Lassen. 3: Folketal 1801-1920 efter folketællingerne.

der har fremkaldt dette brud i befolkningsudviklingen, og desuden søgt at give en forklaring på, hvorfor den eller de pågældende komponenter netop omkring år 1800 skiftede niveau.

Mest omfattende har disse undersøgelser hidtil været gennemført i England³. Her har den traditionelle opfattelse før 1950 været, at forklaringen skulle søges i en nedgang i den summariske dødelighed (årligt antal døde pr. 1000 indbyggere) fremkaldt af bedre ernæringsforhold og en begyndende vaccination mod epidemiske sygdomme⁴.

3. Jf. f. eks. bibliografien i E. A. Wrigley: *English Historical Demography from the Sixteenth of the Nineteenth Century*, 1966.

4. Således f. eks. hos G. T. Griffith: *Population Problems of the Age of Malthus*, 1926.

I løbet af 1950-erne fremkom der imidlertid en række studier, der dels søgte at påvise, at der ikke kunne ligge fremskridt inden for den medicinske videnskab til grund for en nedgang i den summariske dødelighed⁵, dels henledte opmærksomheden på, at befolkningsvæksten kunne skyldes en stigende fødselshyppighed (årligt antal fødte pr. 1000 indbyggere) affødt af, at bedre økonomiske forhold – bl. a. som følge af den begyndende industrialisering – tillod en lavere vielsesalder med et deraf følgende større børnetal pr. ægteskab⁶.

Siden fremkomsten af disse undersøgelser har der været ført en debat med talrige indlæg om, hvilken af de to teorier, der giver den bedste forklaring på den observerede udvikling⁷.

En hovedårsag til, at denne debat ikke har kunnet afsluttes, kan findes i mangelen på pålidelig demografisk statistik fra det 18. århundredes England. En folketælling i moderne forstand gennemførtes første gang i 1801, og kirkebogsmaterialet (parish registers) lider af den svaghed, at det førtes af den anglikanske kirke og derfor ikke medtager en del af de fødsler, vielser og dødsfald, der foregik i befolkningsgrupper tilhørende andre trossamfund.

Undersøgelser foretaget uden for England synes i de fleste tilfælde at bekræfte hypotesen om, at den faldende dødelighed i disse lande har været den udslaggivende faktor. Det gælder således for Frankrigs vedkommende, hvor der allerede i slutningen af det 18. århundrede kan konstateres den nedgang i fødselshyppigheden, der har været karakteristisk for landet i det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede⁸, og i Norge⁹ og Sverige¹⁰, hvorimod der i Finland muligvis har været en stigende fødselshyppighed¹¹. Mere generelle konklusioner om de europæiske demografiske forhold omkring 1800 må dog afvente en samlet systematisk bearbejdelse af det bevarede kildemateriale, et arbejde, som er sat i

5. Th. McKeown og R. G. Brown: Medical Evidence Related to English Population Changes in the Eighteenth Century (i Population Studies IX, 1955).

6. H. J. Habakkuk: English Population in the Eighteenth Century (i The Economic History Review, 2nd series VI, 1953), og J. T. Krause: Changes in English Fertility and Mortality (i The Economic History Review, 2nd series, XI, 1958).

7. En kronologisk oversigt over de vigtigere indlæg i debatten findes i Michael Drake (ed.): Population in Industrialization, 1969.

8. L. Henry: The Population of France in the Eighteenth Century (i D. V. Glass and D. E. C. Eversley: Population in History, 1965).

9. M. Drake: Population and Society in Norway 1735–1865, 1969.

10. G. Utterström: Some Population Problems in Pre-Industrial Sweden (i The Scandinavian Economic History Review, 1954).

11. E. Jutikkala: Finland's Population Movement in the Eighteenth Century (i D. V. Glass and D. E. C. Eversley: Population in History, 1965).

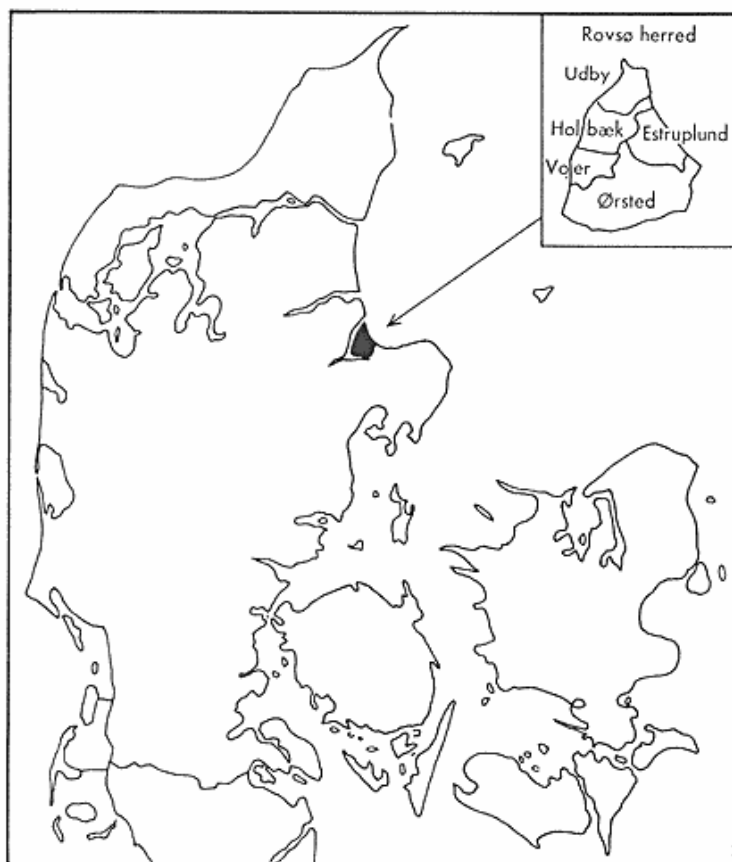
gang på regional eller landsomfattende basis adskillige steder i Europa, og som kan tage store datamasser med i analysen som følge af adgangen til maskinel bearbejdelse af det indsamlede materiale, samtidig med, at det er muligt at udtale sig om sikkerhedskriterierne for resultaterne ved anvendelse af de almindelige regler fra den statistiske teori.

Undersøgelser af denne type er ikke foretaget i Danmark, der sammen med Sverige har det formodentlig mest detaljerede grundmateriale til en sådan analyse som følge af de tidligt afholdte folketællinger¹². Kirkebogs-materialet i de nordiske lande har desuden det fortrin frem for det engelske, at der ikke er tale om, at befolkningsgrupper af større betydning har stået uden for folkekirken i det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede, ligesom sognene – i hvert fald på landet – har haft et så begrænset indbyggertal og en så fastboende befolkning, at mangelen på personligt kendskab til de enkelte familier ikke kan have haft en så stor betydning for undladelse af registrering som i England.

Som et eksempel på, hvorledes en undersøgelse af befolkningsforholdene på landet i Danmark omkring 1800 ville kunne foretages, skal i de følgende afsnit refereres nogle hovedresultater af en analyse af de demografiske forhold i Røvsø herred i Randers amt mellem 1787 og 1801^{12a}. De konklusioner, der kan drages af de efterfølgende tabeller og den kommenterende tekst, kan naturligvis ikke uden videre antages at være typiske for landbefolkningen andetsteds i Danmark, og de sammenligninger, der foretages med senere års landsomfattende eller regionale forhold, må tages med dette forbehold. Formålet med undersøgelsen har først og fremmest været at undersøge, om den anvendte fremgangsmåde kunne give acceptable resultater ved identificering af personer fra flere forskellige kilder, og da det synes at være tilfældet, ville det være ønskeligt, om undersøgelsen kunne udstrækkes til at omfatte en repræsentativ stikprøve af herreder eller sogne for hele Danmark for derved at få resultater, der ville være mere velegnet til at sammenligne med de år i det 19. og 20. århundrede, hvor tal allerede foreligger i bearbejdet form i den officielle statistik (jf. i øvrigt s. 122).

12. Gustav Bang har i *Kirkebogsstudier*, 1906 givet en række oversigter for slutningen af det 17. århundrede, hvis repræsentivitet dog ikke lader sig bestemme, da de ikke skyldes et tilfældigt udvalg. Problemerne om de dødfødtes placering er senest belyst af Aksel Lassen i *Fald og Fremgang*, 1965. For en senere periode er en stikprøvegennemgang af folketællingsmaterialet foretaget af J. Elklit i *Folketællingen 1845, 1969* (stencileret).

12a. Undersøgelsen er gennemført med støtte fra Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd.



Figur 2. Rovsø herred.

Kildemateriale for undersøgelsen

Rovsø herred, der er beliggende mellem Randers fjord og Kattegat (jf. figur 2) bestod omkring 1800 af fem sogne, Ørsted, Voer og Estruplund, der havde fælles præst, samt Udby og Holbæk, der ligeledes havde fælles præst. Herredet havde et samlet areal på ca. 110 km².

Til belysning af disse sognes befolkningsforhold omkring 1800 er benyttet navnelisterne fra folketællingerne den 1. juli 1787 og 1. februar 1801, kirkebøgernes oplysninger om navne på fødte, døde og viede samt lægdsrullernes hovedlister for årene 1789, 1792, 1795, 1798 og 1800 og tilgangslister for årene 1793–1801. Derimod er navne på konfirmerede og oplysninger fra skifteprotokoller o.l. kun i mindre omfang anvendt til bekræftelse af usikre forhold fra det øvrige materiale, og deres data indgår ikke direkte i den videre bearbejdelse.

Folketællingerne 1787 og 1801

De to benyttede folketællinger foregik efter samme retningslinier (jf. re-skripter af 11.5.1787 og 28.11.1800), idet der af rentekammeret udfor-medes skemaer, hvorpå der for hver enkelt indbygger skulle oplyses 1) fulde navn, 2) stilling i familien, og for børnenes vedkommende, om bør-nene var født i eller uden for ægteskab, samt i tilfælde af flere ægteskaber, da i hvilket ægteskab ¹³, 3) alder, det løbende år medregnet, 4) civilstand (ugift, gift etc.) og 5) erhverv.

Arbejdet med indsamlingen skulle på landet ske ved præsterne, der skulle tilkalde husstandsoverhovederne, for at de kunne give oplysning-er om alle i husstanden, og således at såfremt optællingen ikke kunne ske på en dag, skulle den kunne strække sig over flere søndage, men alli-gevel kun omfatte personer, der var i live den 1. juli, henholdsvis den 1. februar.

Ved udfyldelse af mandtalslister blev befolkningen derfor delt op i »familier«, og ifølge rentekammerets forestilling skulle fordelingen på »familier« ske ved »at enhver ved Tællingen regnes til det Huus, hvori han sover: at naar en Person, som sædvanlig sover i et Huus, er fravæ-rende, enten alene i Forretninger i Landet, eller og udenlands med det Forsæt at komme tilbage, f. Ex. til Søes, saa regnes han til den Familie, fra hvilken han er bortreist og til hvilken han agter sig tilbage«. Man talte således de jure befolkningen i modsætning til moderne folketællin-gers opgørelse af de facto befolkningen (den på tællingstidspunktet tilste-deværende befolkning).

På grundlag af disse oplysninger er det således muligt for hver person i folketællingerne at opgøre følgende oplysninger: Opholdssogn, køn, al-der (men ikke fødselsdag), eventuel ægtefælles alder (undtagen, hvor æg-tefællen lever i en anden husstand og ikke har kunnet identificeres i denne), civilstand, størrelsen og sammensætningen af den husstand, hvori personen opholder sig, stilling i husstanden, erhverv og som oftest findes også oplysninger om type af bolig (gård, hus, boelsted, inderste).

Det samlede antal personer, disse oplysninger har kunnet gives om ved de to folketællinger, fremgår af tabel 1.

Kirkebogsoplysninger om døbte

Kirkebøgerne for herredets sogne er alle bevaret for den pågældende pe-riode og giver for de døbtes vedkommende oplysninger om dåbsdag, dø-

13. I 1801 spurgtes kun om stilling i familien.

Tabel 1. Befolkningens størrelse i Rovsø herred ved folketællingerne 1787 og 1801

Sogn	1787	1801
Udby	239	256 ¹
Estruplund	274	263
Voer	237	240
Holbæk	378	406
Ørsted	1006	1069
I alt	2134 ²	2234 ^{1 2}

1. Den officielle statistik opgiver 1801-befolkningen i Udby til 258 og i hele herredet til 2236. Forskellen skyldes en fejltælling på 2 personer i den officielle statistik.
2. Befolkningstætheden på 19 pr. km² i 1787 og 20 pr. km² i 1801 er typisk for landdistrikterne i de østjyske amter i slutningen af det 18. århundrede.

benavn samt om faderens navn og hjemsted ¹⁴ og endelig navne på faddere og den, der bar barnet. Fødselsdato findes ikke opgivet for de tidligst fødte i perioden, men medtages fra 1791 i kirkebøgerne for Estruplund, Voer og Ørsted sogne og fra 1794 for Holbæk og Udby sogne. Moderens navn for børn født i ægteskab medtages fra 1791 for Estruplund, Voer og Ørsted sogne og fra 1794 for Holbæk og Udby sogne. Af vigtige demografiske data savnes i kirkebøgerne oplysninger om forældrenes alder ved barnets fødsel, tidsafstand mellem forældrenes indgåelse af ægteskab og barnets fødsel samt om barnets nummer i ægteskabet. Disse oplysninger er i videst muligt omfang søgt fremskaffet fra de øvrige anvendte kilder (jfr. s. 94), og i undersøgelsen indgår derfor – så vidt de har kunnet findes – følgende oplysninger for hver person, der er født i de fem sogne mellem 1.7.1787 og 1.2.1801: Køn, fødesogn, fødselsmåned, fødselsår, faders og

Tabel 2. Fødsler i Rovsø herred 1787–1801 efter kirkebøgerne

Sogn	Antal fødsler	Heraf udenfor ægteskab	Fødselsmåned kendt	Faders alder fundet	Moders alder fundet	Forældres vielsesår fundet	Barnets nummer fundet
Udby	127	2	92	122	123	116	114
Estruplund	127	5	25	113	114	83	76
Voer	114	9	31	91	95	98	89
Holbæk	184	7	137	163	162	161	151
Ørsted	406	14	130	355	359	329	308
I alt	958	37	415	844	853	787	738

14. For børn født uden for ægteskab oplyses dog både moderens og den udlagte barnefaders navn.

Tabel 3. Vielser i Rovsø herred 1787–1801 efter kirkebøgerne

Sogn	Antal viede personer	Heraf		
		Indgået i 1. ægteskab	Egen alder fundet	Begge ægte- fællers alder fundet
Udby	80	Mænd Kvinder	161 176	220 229
Estruplund	56			
Voer	58			
Holbæk	100			
Ørsted	250			
I alt	544	337	449	424

moders alder ved fødslen, årstal for forældres indgåelse af ægteskab samt barnets nummer i børneflokk.

Det samlede antal personer, der findes i kirkebøgernes dåbslister for den nævnte periode, fremgår af tabel 2.

Kirkebogsoplysninger om vielser

Kirkebøgernes oplysninger om vielser (og trolovede indtil 1798) indeholder kun datoen for handlingen og de viedes navne samt i meget få tilfælde navnet på en af eller begge de viedes fædre, hvorimod der normalt savnes pålidelige oplysninger om de viedes civilstand forud for vielsen, ligesom alderen ved vielsen ikke findes opgivet. Ved den benyttede fremgangsmåde (jf. s. 94) er disse mangler søgt afhjulpet, således at der – så vidt muligt – for hver i perioden viet person indgår følgende oplysninger: Sogn, hvor vielsen har fundet sted, vielsesår, egen og ægtefælles alder ved ægteskabets indgåelse samt egen og ægtefælles civilstand forud for vielsen.

Det samlede antal personer, disse oplysninger har kunnet gives om, fremgår af tabel 3.

Kirkebogsoplysninger om begravelser

Kirkebøgernes oplysninger om begravelser indeholder dato for begravelsen og den begravedes alder. For voksne mænd og voksne ugifte kvinder desuden det fulde navn, for børn fornavn (til tider udeladt) og faderens navn, mens gifte kvinder og enker enten er nævnt ved eget navn samt ægtemandens navn eller blot omtales som NN's kone (enke). Fra 1791 indeholder kirkebøgerne for Estruplund og Voer Sogne, og fra 1796 kirkebogen fra Ørsted tillige dødsdagen. I undersøgelsen indgår derfor for hver person, der er begravet i perioden, følgende oplysninger: Sogn, hvor

Tabel 4. Begravelser i Røvsø herred 1787–1801 efter kirkebøgerne

Sogn	Antal begravelser
Udby	102
Estruplund	109
Voer	90
Holbæk	147
Ørsted	394
I alt	842

begravelsen har fundet sted, døds måned, dødsår og alder ved dødsfald. Døde under 1 år er yderligere fordelt på dødfødte, levendefødte, der er døde i første levemåned, levendefødte, der er døde i 2.-6. levemåned, og levendefødte, der er døde i 7.-12. levemåned.

Det samlede antal dødsfald, der indgår i bearbejdelsen, fremgår af tabel 4.

Lægdsrullerne

Ved nyordningen af udskrivningsvæsenet i 1788 blev landet inddelt i lægd, Røvsø herred således i fem lægd, og for hvert af disse findes bevarret lægdsrulle, der opregner den tjenstdygtige mandlige befolkning af bondestand under ca. 44 år. Den tidligste lægdsrulle for herredet er fra 1789. Heri findes for hver registreret person opgivet fødested, alder, højde, opholdssted og forskellige anmærkninger, bl. a. om militær tjenestetid. Nye lister findes udarbejdet i 1792, 1795, 1798 og 1800, og listerne suppleres af årlige tilgangslister fra og med 1793, der indeholder navne på nyfødte, tilflyttede og personer, der ikke tidligere er blevet registreret på grund af ukendskab til deres eksistens. Fra 1793 indeholder rullerne desuden krydshenvisninger til andre lægders ruller, der gør det muligt at følge, hvorfra og hvortil flytninger er sket. Ved den nedenfor beskrevne bearbejdelse af materialet er der alene taget hensyn til lægdsrullemateriale for de personer, der tillige er fundet i materialet fra folketællinger og kirkebøger (jf. dog s. 120), og for disse personer indgår således følgende oplysninger i undersøgelsen: Alder, fødesogn og antal flytninger mellem lægd i perioden.

En oversigt over personer i lægdsrullerne ses i tabel 5.

Fremgangsmåde ved bearbejdelse af materialet

For at kunne sammenholde oplysninger om samme person fra flere af de benyttede kilder, er der foretaget en gennemgang af kilderne for at

Tabel 5. Personer i lægdsrullerne for Røvsø herred 1789–1800

Lægds- nummer 1788 ¹	Lægds- nummer 1793 ¹	Sogne under lægdet	Antal personer		Enkelt- personer i alt	Heraf indgår i under- søgelsen
			1789	1800		
44	71	Holbæk og Udby	180	184	1102	857 ²
45	72	Estruplund	89	77		
46	73	Del af Ørsted	143	169		
47	74	Del af Ørsted	125	140		
48	75	Voer	72	76		
I alt			609	646		

1. Lægdsnumrene af 1788 gælder Dronningborg amt, numrene af 1793 gælder det nydannede Randers amt.
2. De 245 personer fra lægdsrullerne, der ikke indgår i undersøgelsen er dels personer, der ikke har kunnet identificeres i de ovennævnte kilder, dels personer, der både er tilflyttet og fraflyttet herredet mellem folketællingerne.

fastslå, hvilke personer, der findes i flere af disse. Som udgangspunkt er valgt personer i 1787-tællingen og kirkebøgernes dåbslister, der – hvis personerne ikke er bortvandret fra herredet – må findes enten i 1801-tællingen eller i kirkebøgernes begravelseslister, såfremt der ikke foreligger en manglende registrering et af disse to steder. Personer fra 1801-tællingen eller begravelseslisterne, der ikke findes ad denne vej, indgår sammen med viede, der ikke er fundet noget andetsteds, selvstændigt som tilvandrede eller tidligere uregistrerede.

Denne identifikationsproces, der oprindeligt var tænkt udført maskinelt ved sortering på grundlag af navnet, har i stedet måtte foretages manuelt, idet navnene viste sig ikke at være et tilstrækkeligt sikkert identifikationsgrundlag, dels fordi antallet af fornavne var stærkt begrænset (jf. tabel 6), så forvekslinger let kunne forekomme, dels fordi samme person hyppigt forekommer med forskelligt efternavn i to forskellige kilder. Ved den manuelle bearbejdelse har en række derved fremkomne tvivlstilfælde kunnet afgøres gennem supplerende oplysninger om familieforhold m. v., således at der er opnået den i tabel 7 viste mængde af identifikationer.

Til disse oplysninger er føjet de data, der har kunnet findes i vielsesregister og lægdsruller, og gennem sammenligninger mellem oplysninger om samme person fra flere forskellige kilder, har det været muligt at finde en stor del af de demografiske oplysninger, der som nævnt ovenfor savnedes i de oprindelige kilder. I et vist omfang er der yderligere ved studier af kirkebøgerne for tiden forud for 1787 fundet oplysninger

Tabel 6. Fordeling af 1787-folketællingens personer efter fornavn ¹

Mænd	%	Kvinder	%
Jens	17	Anna	23
Peder	11	Maren	16
Niels	11	Kirsten	12
Søren	10	Mette	8
Rasmus	9	Karen	8
Christen	8		
Anders	6		
Øvrige navne	28	Øvrige navne	33
I alt	100	I alt	100

1. Incl. sammensætninger.

om tidspunkter for ægteskabs indgåelse, fødselsår og antal børn født i ægteskaber indgået forud for 1787. Hvor manglende oplysninger – f. eks. aldersangivelser – har kunnet hentes fra mere end én kilde, er primært anvendt kirkebøgernes dåbsangivelse. Hvor denne ikke er fundet, er i stedet anvendt lægdsrullens angivelse, dernæst 1787-tællingens, 1801-tællingens, og kun hvis ingen af disse fandtes, kirkebogens angivelse ved begravelsen.

Efter at der således er samlet alle fra kilderne tilgængelige oplysninger om hver enkelt person, er disse oplysninger omskrevet i en- eller tocifrede koder og overført til hulkort, således at hver person har fået sit hulkort ^{14a}. Hulkortenes oplysninger er dernæst ved anvendelse af simpel maskinel hulkortsortering eller – for de større tællingers og beregningers vedkom-

Tabel 7. Antallet af identificerede personer fra ét register til et andet

	Samlet antal personer	Heraf også fundet i					Ikke fundet andetsteds
		1787- tælling	Dåbs- lister	Begra- velses- lister	1801- tælling	Vielses- register	
1787-tælling	2134	–	–	336	819	(200)	979
Dåbslister	958	–	–	248	590	–	120
Begravelseslister	842	336	248	–	–	(32)	258
1801-tælling	2234	819	590	–	–	(384)	825
Vielsesregister	518 ¹	(200)	–	(32)	(384)	–	–

1. 34 personer, der er viet mere end én gang i perioden 1787–1801 er kun medregnet én gang.

14a. Kodningen er foretaget i samarbejde med stud. mag. Tove Elklit og stud. mag. Karen Halmind.

mende – ved hjælp af edb benyttet til udarbejdelse af tabeller, der viser sammenhængen mellem sæt af oplysninger.

I alt er der udskrevet flere hundrede sådanne tabeller, hvoraf de i det følgende anvendte udgør et beskedent uddrag. De udskrevne tabeller har dels skullet tjene som kontrol på en række af kildernes angivelser, dels skullet danne grundlag for den demografiske analyse, der har været undersøgelsens hovedopgave.

Kildematerialets pålidelighed

Aldersangivelser

Da en række oplysninger om samme person findes i mere end en af de anvendte kilder, er det muligt gennem sammenligninger at foretage en kontrol af disse datas indbyrdes overensstemmelse. Dette gælder således med hensyn til den opgivne alder. For at efterprøve pålideligheden heraf er først foretaget en sammenligning af aldersangivelserne for de 819 personer, der ifølge tabel 7 findes både i 1787-tællingen og 1801-tællingen. Der skulle her forventes en aldersforskel for hver person på 13 eller 14 år, og denne værdi opnås omtrent ved at se på den gennemsnitlige alders-

Tabel 8. Fordeling af aldersforskelle for samme person i 1787-tællingen og 1801 tællingen

Værdi af alder 1801 ÷ alder 1787 ÷ 13	Alder 1787 (løbende år medregnet)						
	1-9 år	10-19 år	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60 år og derover
	Antal personer						
÷ 6 eller mindre	3	2	1	2	5	5	2
÷ 5	2	0	3	0	4	1	0
÷ 4	2	0	0	1	2	2	1
÷ 3	10	0	1	1	7	2	2
÷ 2	17	2	4	5	9	5	2
÷ 1	31	6	7	9	9	4	5
0	43	13	14	18	23	13	7
+ 1	26	32	37	37	32	13	10
+ 2	10	18	25	26	15	13	4
+ 3	7	8	14	20	18	13	3
+ 4	3	7	9	9	12	3	1
+ 5	0	5	10	4	11	2	1
+ 6 eller mere	1	4	11	11	16	9	2
I alt	155	97	136	143	163	85	40
Gennemsnit	÷ 0,3	+ 1,6	+ 2,0	+ 1,4	+ 1,3	+ 1,2	+ 0,4
Standardafvigelse	2,07	2,95	2,85	2,96	3,62	3,86	3,46

Tabel 9. Fordeling af aldersforskelle for samme person mellem 1787-tællingen og begravelseslisterne

Værdi af variablen V ¹	Alder 1787 (løbende år medregnet)								
	1-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89
	år	år	år	år	år	år	år	år	år
	Antal personer								
÷ 6 eller mindre	0	0	0	3	5	4	9	6	0
÷ 5	0	0	0	0	0	0	0	2	0
÷ 4	0	0	0	0	1	5	5	2	1
÷ 3	0	1	0	2	4	6	2	1	2
÷ 2	1	1	0	1	4	5	5	0	2
÷ 1	10	4	3	2	5	6	8	6	0
0	20	6	9	8	7	14	15	10	1
+ 1	10	1	3	6	8	11	10	6	2
+ 2	1	0	1	0	0	7	6	2	3
+ 3	0	0	0	1	1	3	8	4	1
+ 4	0	0	0	0	1	2	1	2	0
+ 5	0	0	0	0	1	0	1	1	0
+ 6 eller mere	0	0	0	2	3	0	6	4	3
I alt	42	13	16	25	40	63	76	46	15
Gennemsnit	0,0	÷ 0,6	+ 0,1	+ 0,6	÷ 0,8	÷ 0,9	÷ 0,8	+ 0,3	+ 2,0
Standardafvigelse	0,81	1,00	0,78	5,88	4,92	3,29	5,35	4,78	5,56

1. Se teksten med hensyn til definition af V.

forskel for alle personer, idet aldersforskellen da er 14,2 år. Det ses dog af tabel 8, at der er en betydelig spredning omkring gennemsnittet, mest udpræget for de ældste aldersklasser. Ekstremerne er en person, der har opgivet samme alder ved begge tællinger, og en anden, der opgiver en 27 år højere alder i 1801 end i 1787. De i tabellen beregnede værdier for spredningen angiver formodentlig et minimum, da det er mere sandsynligt, at en identifikation ikke har fundet sted for personer, hvor der er stor fejl i aldersangivelserne, end for personer med korrekt aldersangivelse. En del af de mindre afvigelser kan forklares ved en tendens til at opgive runde aldre, som især er udbredt for de ældre aldersklasser (jf. s. 100). Beregningerne viser, at der ved anvendelse af et stort antal personers alder ifølge folketællingerne til at bestemme vigtige demografiske data som vielsesalder og forældres alder ved børnenes fødsel skulle kunne opnås et relativt nøjagtigt gennemsnitsresultat.

En tilsvarende beregning kan foretages ved at sammenligne alderen, der er opgivet i 1787, med kirkebogens opgivelse af alder ved dødsfald for de 336 personer, der ifølge tabel 7 er fundet i begge de to nævnte li-

ster. Da dødstidspunktet er forskellig for de enkelte personer, er sammenligningen kun mulig ved at inddrage dødsåret i beregningen, og der er derfor fundet fordelingen for variabelen V , bestemt som:

$$V = \text{Dødsalder} \div \text{alder i 1787} \div \text{dødsår} + 1787;$$

Fordelingen for denne variabel fremgår af tabel 9, der viser den samme tendens, som er fremgået af sammenligningen mellem de to folketællingers aldersangivelser, og således tjener til at bekræfte de slutninger, der ovenfor er draget med hensyn til muligheden for at anvende aldersopgivelserne i den efterfølgende analyse. Det synes dog, som om der bør vises overordentlig stor tilbageholdenhed med at anvende begravelseslisternes aldersangivelser for de ældste årgange på grund af den overordentlig store spredning omkring gennemsnittet, og denne kilde er derfor heller ikke anvendt ved de følgende beregninger.

Det er endeligt muligt at foretage en sammenligning mellem fødselsår for de i perioden fødte og den aldersangivelse, der findes i 1801-tællingen for de 590 fødte, der er genfundet i denne tælling. Fordelingen for den variabel, der bestemmes som: $1801 \div \text{fødselsår} \div \text{alder i 1801}$, har et gennemsnit på $+ 0,3$ og en så lav standardafvigelse som $0,87$, idet der næsten ingen værdier findes uden for ± 2 år.

Civilstandsangivelser

For de 819 personer, der findes i begge folketællingerne, kendes civilstanden på begge tidspunkter, og ved sammenligninger med oplysninger fra vielseslisterne og med den eventuelle ægtefælles navn kan eventuelle ændringer kontrolleres. Der er kun i et tilfælde fundet en forkert angivelse, idet en person har opgivet at leve i andet ægteskab, men må have levet i tredje ægteskab i 1801.

Dødfødtes placering

Anvendelse af den officielle statistiks oplysninger om fødte og døde har været vanskeliggjort af, at præsternes praksis med hensyn til placeringen af de dødfødte ikke har været ensartet, således at man ikke på landsplan ved, hvilke korrektioner det er nødvendigt at foretage i de publicerede tal for at få de dødfødte med både i dåbs- og begravelsesopgørelserne ¹⁵.

15. Adolph Jensen foretager i *Befolkningsforhold i de nordiske Lande i det 18. århundrede* (i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1935) et fradrag i dødstallene på 2 % for 1780 og 1 % derefter. Aksel Lassen foretager i *Fald og fremgang*, 1965 et fradrag på 5 %.

Tabel 10. Korrektioner i fødselstallene for manglende dødfødte

Sogn	Fødsler ifølge kirkebog	Personer, der mangler i dåbslisterne		Samlet antal fødte	Heraf dødfødte
		Dødfødte	Andre		
Udby	127	1	0	128	9
Estruplund	127	2	0	129	13
Voer	114	2	1	117	8
Holbæk	184	1	0	185	9
Ørsted	406	24	42	472	24
I alt	958	30	43	1031 ¹	63

1. Heraf er faderens alder fundet for 901, moderens alder for 910, forældrenes vielsesår for 801 og barnets nummer i ægteskabet for 789.

I Røvsø herred har de to præster i de fire nordlige sogne som hovedregel medtaget de dødfødte i kirkebogen under døpte med bemærkningen: »(Dato) fik NN's hustru et (en) dødfødt barn (søn/datter)«, og barnet findes desuden indført i begravelsesregistret på linie med de øvrige begravelser. Der er i disse sogne kun fundet 7 fødte i begravelseslisterne, som der mangler oplysninger om i dåbslisterne.

Præsten i Ørsted har derimod konsekvent i dåbslisterne kun medtaget børn, som er blevet kirkedøbt, således at ikke blot de dødfødte, men også de børn, der er døde i løbet af den første levemåned, der normalt gik, før barnet fremstilledes i kirken, mangler i fødselslisterne, men findes i begravelseslisterne. Som følge heraf er der i sognet 66 fødsler mellem 1787 og 1801, der ikke findes i fødselslisterne, men som i de følgende beregninger bør medtages blandt de fødte.

Af denne grund må fødselstallene i tabel 2 underkastes de i tabel 10 viste korrektioner.

Der er således tale om en korrektion på mellem 7 og 8 % i fødselstallene eller mere end det tillæg, der ved forskellige undersøgelser er blevet anvendt på landsomfattende analyser.

Underregistrering ved folketællingerne

Fremgangsmåden ved undersøgelsen giver ikke mulighed for at konstatere, i hvilket omfang personer er blevet glemt ved folketællingerne. Det ses af tabel 7, at mellem $\frac{1}{3}$ og halvdelen af personerne i 1787-tællingen og 1801-tællingen ikke er identificeret i andre registre, men en del af disse mangler kan forklares ved vandringer (jf. tabel 31), og de øvrige kan enten skyldes, at identifikation ikke har kunnet ske på grund af

utilstrækkelige oplysninger eller manglende registrering. Hvordan den nøjagtige fordeling er på disse forhold, kan ikke siges. I et enkelt tilfælde er der i 1801-tællingen konstateret dobbeltregistrering, idet et barn både er talt med hos forældrene i et sogn og som plejebarn hos en anden familie i et andet sogn.

Befolkningens sammensætning 1787 og 1801

Aldersfordeling

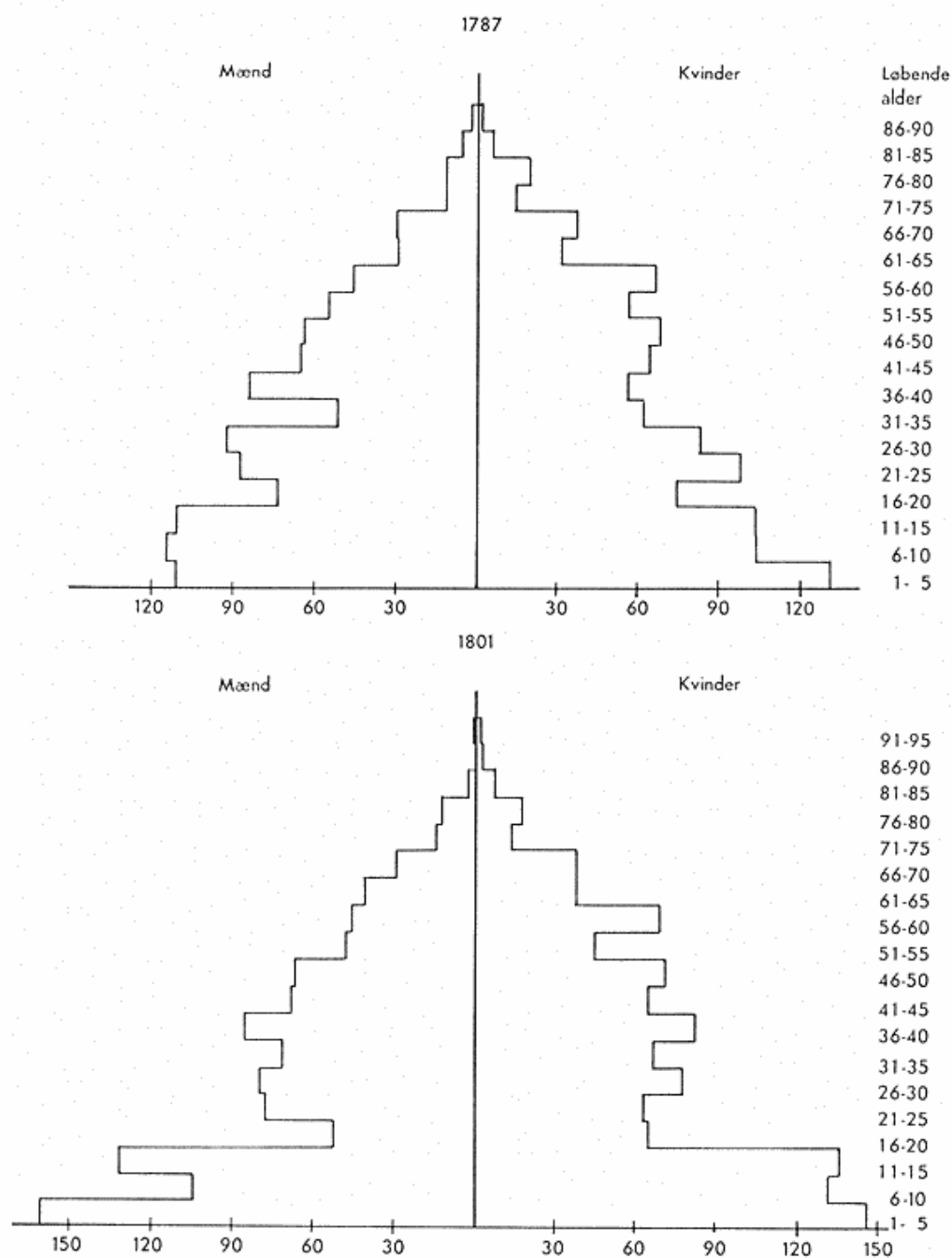
Aldersfordelingen for befolkningen i Røvsø herred i 1787 og 1801 fremgår af figur 3. Figuren viser en meget uregelmæssig fordeling, der for de ældre årganges vedkommende til dels kan forklares af den tidligere omtalte tendens til ophobning omkring runde aldre. Mest udpræget er dette fænomen for kvinder i 1787, hvor de femårsgrupper, der indeholder aldre 50, 60, 70 og 80 år, alle omfatter et større antal personer end de omkringliggende femårsgrupper.

Forklaringen på den uregelmæssige fordeling på de yngre aldersgrupper må i højere grad søges i det stærkt vekslende fødselstal fra år til år, f. eks. nedgang i forbindelse med år med dårligt høstudbytte. Et karakteristisk eksempel herpå er de lave fødselstal og/eller den store børnedødelighed i 1771 (jf. tabel 11), der viser sig som kraftige indsnit i 1787-figurerens alderspyramide for aldersgrupperne 16–20 år, og også første halvdel af 1780-erne og 1790-erne har haft år med relativt beskedent fødselstal. En medvirkende årsag til, at antallet af 16–25 årige både i 1787 og 1801 er betydeligt mindre end af personer i de yngre aldersklasser, kan være, at herredet havde en betydelig nettobortvandring (jf. s. 120), som typisk begynder med aldersklasserne 16–20 år.

Såfremt aldersfordelingen sammenfattes i større grupper end de i figuren anvendte femårs-, udjævnes naturligvis det uregelmæssige forløb, men af den i tabel 12 viste relative fordeling fremgår det, at der er en

Tabel 11. Uddrag af 1787-folketællingens aldersangivelser

Løbende alder 1787	Svarer til fødselsår	Antal mænd	Antal kvinder	I alt 1787
14	1773–74	25	21	46
15	1772–73	26	18	44
16	1771–72	9	5	14
17	1770–71	13	12	25
18	1769–70	16	21	37
19	1768–69	20	12	32
20	1767–68	16	24	40



Figur 3. Aldersfordeling for befolkningen i Røvsø herred 1787 og 1801.

Tabel 12. Relativ aldersfordeling for befolkningen i Røvsø herred 1787 og 1801

	Mænd		Kvinder	
	1787	1801	1787	1801
Løbende alder	%		%	
1-15	32	37	31	37
16-30	24	19	24	18
31-45	19	20	17	19
46-65	19	19	21	19
Over 65	6	5	7	7
I alt	100	100	100	100

karakteristisk forskel på befolkningssammensætningen i 1787 og 1801, idet der for begge køns vedkommende er sket en stigning i andelen af børn (aldersklasserne 1-15 år), mens andelen af unge (16-30 år) er faldet. For de ældre aldersklassers vedkommende er den eneste forskel af betydning mellem 1787 og 1801 det større antal kvinder i aldersklasserne 31-45 år i 1801. Da der netop i disse aldersklasser findes de grupper, der i samtiden havde den største frugtbarhed (jf. s. 112), kan heri ligge en forklaring på det store børnetal.

En sammenligning mellem de to køns aldersfordeling viser det – også fra senere tider – velkendte forhold, at der er flest kvinder blandt de ældste årgange.

Fordeling efter civilstand

Fordelingen efter civilstand i 1787 og 1801, der fremgår af tabel 13, viser en overordentlig stor overensstemmelse mellem de to folketællinger, hvilket forekommer overraskende på grund af den ændrede alderssammensætning. Tabel 14 viser da også, at ensartetheden ikke længere gælder, når befolkningens civilstand opgøres på aldersgrupper, idet der så i 1801 er relativt flere gifte blandt de 20-40 årige end i 1787, mens det omvendte er tilfældet for de 40-50 årige. Dette kan muligvis fortolkes som et resultat af, at små giftefærdige årgange er blevet kompenseret ved en høj ægteskabsprocent, fordi relativt flere da kunne overtage en gård, et hus o. l., mens omvendt store giftefærdige årgange resulterede i en lav ægteskabsprocent.

Det ses tillige af tabel 13, at der er relativt få enkemænd sammenlignet med enker, hvilket dels skyldes kvindens højere levealder og det

Tabel 13. Befolkningens fordeling efter køn og civilstand 1787 og 1801 i Røvsø herred

Civilstand	Mænd		Kvinder	
	1787	1801	1787	1801
	%		%	
Ugifte	59	58	53	53
Gift, første gang	31	31	30	30
Gift, anden gang	7	6	7	7
Gift, tredje gang eller mere	1	1	1	1
Gift, ukendt gang	0	2	0	1
Enke efter 1. ægteskab	2	2	8	7
Enke efter 2. ægteskab	0	0	1	1
	100	100	100	100

forhold, at ægtemanden normalt var ældre end sin hustru (jf. s. 110), dels at enkemænd som hovedregel blev gift igen meget hurtigt efter, at deres hustru var død og da hyppigt med en ikke tidligere gift kvinde.

Erhvervsforhold

De fem behandlede sogne var typiske landsogne, hvis indbyggere i stort omfang var fæstere under herredets tre hovedgårde, Estruplund, Holbækgård og Stenalt. Landbruget var det dominerende erhverv med gårdbrug som det mest udbredte. En del landbrugere, hovedsagelig husmænd, havde desuden nogen håndværkssvirksomhed ved siden af, især smede og

Tabel 14. Befolkningens fordeling efter alder og civilstand 1787 og 1801 i Røvsø herred

	1787			1801		
	Ugifte	Gifte	Enker (enke- mænd)	Ugifte	Gifte	Enker (enke- mænd)
Løbende alder						
1-19	100	0	0	100	0	0
20-24	93	7	0	90	10	0
25-29	65	35	0	61	38	1
30-34	36	61	3	32	67	1
35-39	23	77	0	20	79	1
40-44	10	85	5	15	82	3
45-49	5	90	5	8	88	4
50-59	4	84	12	4	89	7
60-69	3	67	30	8	71	21
70-79	0	59	41	2	44	54
80-89	4	34	62	0	29	71

Tabel 15. Erhvervsfordelingen i Rovsø herred 1787

Erhverv	Over- hoved	Hustru af over- hoved	Barn af over- hoved	Andre familie- medlem- mer	Tjene- stefolk	Andre	I alt
Godsejere	4	1	2	3	35	0	45
Gårdmænd	179	167	405	29	337	0	1117
Husmænd	70	47	74	7	8	0	206
Boelsmænd	12	8	12	—	8	0	40
Daglejere	7	5	3	—	0	0	15
Landbrug i øvrigt	16	12	36	1	31	1	97
Landbrug i alt	288	240	532	40	419	1	1520
Fiskeri, søfart	2	1	4	1	7	—	15
Landbrug og håndværk	58	44	83	2	11	2	200
Håndværk alene	21	17	25	6	4	10	83
Handel	2	1	3	—	1	—	7
Landbrug og immaterielle erhverv	1	1	4	—	—	—	6
Immaterielle erhverv	9	8	20	1	23	—	61
Landbrug og betleri	4	2	5	—	—	—	11
Betleri o. l.	25	5	16	21	—	7	74
På aftægt	5	—	3	4	5	1	18
Andet eller uangivet	61	15	31	2	—	30	139
I alt	476	334	726	77	470	51	2134

vævere samt nogle enkelte tømrere og snedkere. Kun i mindre omfang fandtes familier, der udelukkende levede af håndværk og boede i jordløse huse. De øvrige erhverv, herunder fiskeri og søfart, nævnes i folketællingslisterne kun i ubetydeligt omfang trods herredets lange kystlinie. Det kan dog ses af lægdsrullerne, at adskillige sønner fra familier bosat i herredet, tilbragte nogle år til søs som skibsdreng o. l., og vielsesregistre-
ne viser også flere eksempler på, at fremmede søfolk har giftet sig ind i familier i herredet, men de har som oftest efter indgåelse af ægteskab op-
hørt med at sejle hele året og er i folketællingerne opført som landbrugere. Adskillige unge, der ifølge lægdsrullen for 1800 befandt sig til søs, er ikke opført på folketællingslisterne for 1801, skønt dette burde være til-
fældet efter instruktionen i reskriptet af 28.11.1800 (jf. s. 90), og de på-
gældende personer findes heller ikke opført under kaptajnens familie, hvor
denne har kunnet findes for en række Randersskibes vedkommende. Det
er derfor sandsynligt, at de pågældende ikke er blevet talt i 1801. Er-
hvervsfordelingen fremgår i øvrigt af tabel 15 og 16. Der er mellem 1787
og 1801 kun sket mindre skift i strukturen, og disse kan til dels skyldes
forskelle i fremgangsmåden ved opdelingen på erhverv ved de to tællinger.

Tabel 16. Erhvervsfordelingen i Rovsø herred 1801

Erhverv	Over- hoved	Hustru af over- hoved	Barn af over- hoved	Andre familie- medlem- mer	Tjene- stefolk	Andre	I alt
Godsejere	3	3	6	—	47	—	59
Gårdmænd	176	161	417	47	266	3	1070
Husmænd	55	44	77	14	2	2	194
Boelsmænd	22	20	26	3	7	—	78
Daglejere	18	15	36	5	—	2	76
Landbrug i øvrigt	32	21	43	5	15	7	123
Landbrug i alt	306	264	605	74	337	14	1600
Landbrug, fiskeri og søfart	5	7	27	1	2	—	42
Fiskeri og søfart uden landbrug	3	3	2	1	—	3	12
Landbrug og håndværk	48	39	57	10	8	13	175
Håndværk alene	45	26	63	9	1	—	144
Handel	1	1	1	—	4	—	7
Immaterielle erhverv	10	11	25	3	20	—	69
Landbrug og betleri	2	2	6	—	—	—	10
Betleri o. l.	19	10	23	13	—	24	89
På aftægt	4	2	—	7	2	—	15
Andet eller uangivet	23	3	26	4	6	9	71
I alt	466	368	835	122	380	63	2234

Tabel 17. Familier i Rovsø herred 1787 og 1801 fordelt efter antal familiemedlemmer

Antal personer i husstanden	Antal familier	
	1787	1801
1	58	17
2	82	70
3	53	72
4	60	70
5	70	68
6	54	63
7	45	42
8	27	31
9	11	18
10	6	3
11	8	9
12 eller flere	2	3

Tabel 18. Familier i Rovsø herred 1787 og 1801 med tre generationer

Antal familier med	I alt		Heraf også med andre familiemedlemmer	
	1787	1801		
2 forældre til overhovedet eller ægtefælle	8	10	–	–
1 forælder til overhovedet eller ægtefælle	26	55	5	6
0 forælder til overhovedet eller ægtefælle	442	401	17	15
I alt	476	466	22	21

Tabel 19. Sammensætning af familier med 3–6 familiemedlemmer i Rovsø herred 1787

Antal medlemmer af familien	Familieoverhoved og ægtefælle	Børn af familien	Andre familiemedlemmer	Tjenestefolk	Andre	Personer i alt
3	92	51	6	7	3	159
4	108	85	10	29	8	240
5	131	130	15	71	3	350
6	103	117	11	84	9	324

Husstandssammensætning

Lægger man det i reskripterne af 11.5.1787 og 28.11.1800 omtalte familiebegreb (jf. s. 90) til grund for husstandsopdelingen, fås den i tabel 17 viste sammensætning. Det ses af denne, at den gennemsnitlige familiestørrelse er steget mellem 1787 og 1801 fra 4,4 person til 4,8 person pr. familie, en stigning, som er naturlig som følge af det større børnetal i 1801.

Når den gennemsnitlige familiestørrelse er så relativt beskeden, er forklaringen formodentlig først og fremmest – i modsætning til, hvad man ofte har forestillet sig i fremstillingen af ældre tiders demografiske forhold – at antallet af tregenerationsfamilier er meget beskedent (jf. tabel 18), og det skyldes ikke, at det anvendte familiebegreb kan være fortolket for snævert af de lokale optællere, idet det fremgår af folketællingsmaterialet, at bedsteforældrene typisk lever i boliger, der er helt adskilt fra deres børns. Der ses derfor også i tabel 17 en ophobning omkring to familiestørrelser, en på 1–2 familiemedlemmer, der har en relativt høj gennemsnitsalder, og en på 3–6 personer med en langt lavere gennemsnitsalder, idet sammensætningen her er forældre, børn og tjenestefolk (jf. tabel 19).

Antallet af børn i familien var normalt ikke stort, dels på grund af den

store børnedødelighed (jf. s. 115 ff), dels fordi børnene ofte kom ud at tjene allerede i 9-årsalderen og derfor regnes som tjenestefolk i den familie, hvor de havde arbejde. Af de i 1787 optalte 476 familier fandtes børn af familien i 323 af familierne, og heraf havde 110 familier kun et barn, 98 familier 2 børn, 62 familier 3 børn, 34 familier 4 børn og 19 familier 5 eller flere børn. I 1801 fandtes 124 familier med et barn, 92 familier med 2 børn, 57 familier med 3 børn, 40 familier med 4 børn og 36 familier med 5 børn eller flere.

Forskelle mellem forholdene i 1787 og 1801

Den ovenfor omtalte sammenligning mellem befolkningen i herredet 1787 og 1801 giver som hovedresultat, at der i de mellemliggende år er sket en forskydning i forholdet mellem aldersklasserne, således at der i 1801 var relativt flere børn i herredet, hvilket muligvis kan være et resultat

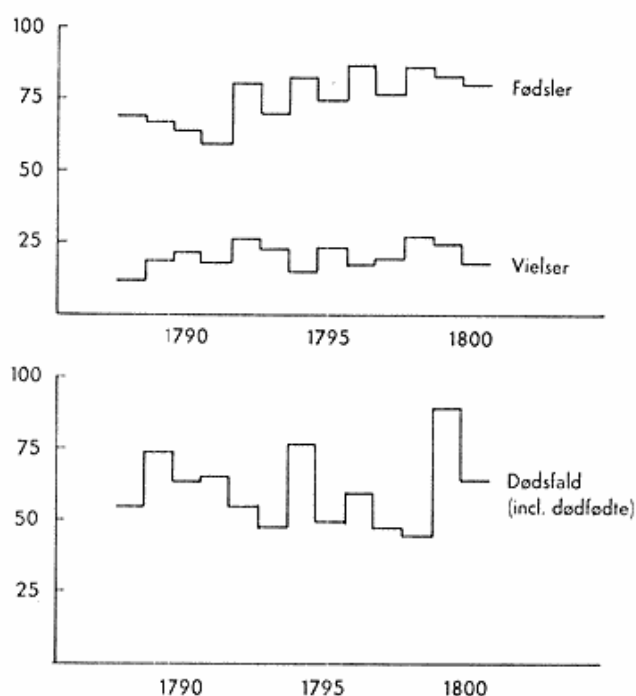
Tabel 20. Vielser, fødsler og dødsfald i Rovsø herred 1787–1801

År	Vielser	Fødte ¹	Død- fødte	Levende- fødte	Døde	
					(incl. død- fødte)	(excl. død- fødte)
1787 ²	3	31	–	31	25	25
1788	11	70	6	64	56	50
1789	19	69	4	65	73	69
1790	21	65	5	60	63	58
1791	19	60	4	56	65	61
1792	27	81	6	75	56	50
1793	22	71	4	67	48	44
1794	14	83	5	78	78	73
1795	22	75	2	73	50	48
1796	19	88	4	84	60	56
1797	20	78	9	69	48	39
1798	28	88	5	83	46	41
1799	24	83	4	79	90	86
1800	18	82	4	78	64	60
1801 ³	5	7	1	6	20	19
I alt	272	1031	63	968	842	779
Årligt gennemsnit	20	76	5	71	62	57
I gennemsnit årlig i promille af befolkningen	9,2	34,8	2,1	32,7	28,4	26,3

1. Incl. dødfødte.

2. 1. juli–31. december.

3. 1. januar–31. januar



Figur 4. Vielser, fødsler og dødsfald i Rovsø herred 1788–1800.

af et større antal gifte kvinder i de aldersklasser, der har den største frugtbarhed, men at der ikke af den grund eller som følge af ændringer i andre forhold er sket større forskydninger i den samlede befolknings fordeling på civilstand eller erhverv. Navnlig i fordelingen på civilstand måtte man ellers ud fra senere perioders demografiske forhold have ventet en effekt af en ændret alderssammensætning, men forklaringen kan muligvis ligge i, at den afgørende faktor til bestemmelse af vielseshyppigheden i det 18. århundrede snarere har været erhvervsmuligheder end alder.

Befolkningens bevægelser 1787–1801

Hovedkomponenterne i befolkningens bevægelser i perioden 1787–1801 findes opgjort i tabel 29 og figur 4. Da tallene er relativt små, kan de fleste af udsvingene fra år til år skyldes tilfældigheder, men årene med stor dødelighed, der kendes fra den landsomfattende dødelighedsstatistik, nemlig 1794 og 1799, ses dog at have præget udviklingen også i Rovsø herred.

Tabel 21. Vielsesalder for mænd og kvinder i Røvsø herred 1787–1801

Alder	Mænd		Kvinder	
	Alle viede	Førstegangs- viede	Alle viede	Førstegangs- viede
Antal personer				
16–19	–	–	12	12
20	3	3	10	10
21	1	1	11	11
22	3	2	12	11
23	9	8	12	12
24	7	7	14	14
25	11	9	15	14
26	9	9	7	6
27	11	10	11	9
28	9	9	9	7
29	9	7	11	8
30	10	9	8	7
31	16	14	8	6
32	11	9	9	6
33	16	11	9	9
34	13	12	9	7
35	7	5	3	3
36	8	4	9	7
37	8	6	7	4
38	6	3	3	1
39	5	3	4	1
40–44	16	10	20	9
45–49	9	8	6	1
50–59	17	2	9	1
60–69	5	0	1	0
70–79	1	0	0	0
I alt	220	161	229	176
Gennemsnit	34,5 år	31,6 år	30,3 år	27,6 år
Gennemsnit for de danske landdistrikter 1855–59	31,7 år		28,6 år	

Vielser

Allerede af folketællingernes oplysninger (jf. tabel 14) kan det ses, at antallet af gifte er relativt lavt indtil 25-årsalderen, og at der selv blandt befolkningen i slutningen af tyverne er en klar overvægt af ugifte over gifte. Dette forhold bekræftes af de i undersøgelsen gjorte beregninger af alderen for de personer, der findes i vielseslisterne. Tabel 21 viser, at den gennemsnitlige vielsesalder for mænd i perioden 1787–1801 var 34,5 år og for kvinder 30,3 år, eller henholdsvis 2,8 og 1,7 år højere end det

gennemsnitlige for de danske landdistrikter omkring midten af det 19. århundrede. Da et relativt stort antal mennesker imidlertid som følge af den betydelige dødelighed blev gift mere end én gang, er der en forskel mellem den gennemsnitlige alder for alle viede og første gangs viede på knap 3 år. Spredningen omkring gennemsnitsaldrene er dog betydelig.

Forholdet mellem ægtefællernes alder ved vielsen ses i tabel 22. I hovedparten af ægteskaberne var brudgommen den ældste med i gennemsnit 3,5 år højere alder, men med en spredning fra en mand, der er 40 år ældre end sin kone, til en kone, der er 29 år ældre end sin mand ifølge de gjorte beregninger, der naturligvis må ses på baggrund af den usikkerhed, der er omkring de anvendte kilder for aldersangivelserne (jf. s. 96 ff). Folketællingernes tal viser samme tendens i aldersforskellene, således er manden i de 365 ægtepar i 1787-tællingen, hvor begge ægtefællers alder er kendt, i gennemsnit 2,7 år ældre end konen. Usikkerheden for folketællingernes tal er dog større end for vielsesaldrene, idet der er flere ældre i folketællingernes beregninger, og aldersangivelsernes fejl er som tidligere nævnt voksende med alderen.

Fødsler

Af de i tabel 20 omtalte 1031 fødsler var kun 37 født uden for ægteskab. I betragtning af, at de uden for ægteskab fødte omkring midten af det 19. århundrede udgjorde ca. 10 % af samtlige fødte i landdistrikterne, er dette tal lavt, men passer godt med antagelsen om, at der uden for København

Tabel 22. VIELSER I ROVSØ HERRED 1787-1801 fordelt efter ægtefællernes alder

Brud	Brudgom										I alt
	16-19 år	20-24 år	25-29 år	30-34 år	35-39 år	40-44 år	45-49 år	50-54 år	55-59 år	60 år og derover	
16-19 år	—	2	1	7	1	—	—	—	—	—	11
20-24 år	—	6	13	16	12	3	—	1	1	—	52
25-29 år	—	8	11	17	4	2	1	2	1	2	48
30-34 år	—	3	11	13	5	3	2	1	—	—	38
35-39 år	—	3	5	7	2	1	3	2	2	—	25
40-44 år	—	1	2	3	4	6	2	2	1	1	22
45-49 år	—	—	2	—	2	1	—	1	—	1	7
50-54 år	—	—	2	1	1	—	—	1	1	1	7
55-59 år	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
60 år og derover	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
I alt	—	23	47	65	31	16	8	10	7	5	212

Tabel 23. Tidsafstand mellem ægteskabs indgåelse og barnefødsel

	Ægteskabets barnefødsel nr.								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 eller flere
Samme år som vielse	64	1	—	—	—	—	—	—	—
1 år efter vielse	91	14	1	—	—	—	—	—	—
2 — — —	17	54	5	1	—	—	—	—	—
3 — — —	3	43	18	2	1	—	—	—	—
4 — — —	5	17	34	5	1	—	—	—	—
5 — — —	4	7	27	14	3	1	—	—	—
6 — — —	—	10	19	15	3	2	1	—	—
7 — — —	1	4	8	23	12	3	1	—	—
8 — — —	—	1	2	17	10	3	—	—	—
9 — — —	—	—	7	11	13	6	4	1	—
10 — — —	—	—	—	8	13	6	4	1	—
11 — — —	—	—	1	2	7	9	5	2	2
12 — — —	—	—	1	2	5	13	3	1	1
13 — — —	—	—	—	1	6	8	8	5	1
14 — — —	—	—	—	—	1	—	2	5	1
15 — — —	—	—	—	1	—	2	8	1	6
16 — — —	—	—	—	—	1	—	4	1	4
17 — — —	—	—	—	—	1	1	—	3	4
18 — — —	—	—	—	—	1	—	1	3	1
19 — — —	—	—	—	—	—	—	1	1	4
20 — — — eller mere	—	—	—	—	—	—	—	1	3
1 alt	185	151	123	102	78	54	42	25	27
Gennemsnitlig tidsafstand	1,0 år	3,0 år	4,9 år	7,2 år	9,4 år	10,8 år	12,7 år	14,6 år	16,3 år

har været en stigende andel af fødsler uden for ægteskab i løbet af første halvdel af det 19. århundrede ¹⁶.

Hertil må dog føjes, at en del førstefødsler i ægteskab er forekommet inden for de første ni måneder af ægteskabet. Det ses af tabel 23, at den første fødsel i ægteskabet normalt er forekommet i samme kalenderår eller kalenderåret efter vielsen, men på grund af manglende fødselsdatoer (jf. s. 91) kan en nøjagtig beregning af tidsafstanden mellem vielse og førstefødsel ikke foretages på hele materialet. Af de i 1798 registrerede 28 vielser var 3 par ikke fastboende i herredet, for to pars vedkommende var bruden over 45 år, og i et tilfælde døde hustruen tre måneder efter vielsen. Af de resterende 22 par fik 21 deres førstefødte barn inden folketællingen 1801, nemlig 6 par inden 3 måneder efter vielsen, 5 par mellem 3 og 9 måneder efter vielsen, 5 par mellem 9 og 12 måneder efter vielsen og de resterende 5 par 1–3 år efter vielsen. Da antallet af aborter er

16. Statistisk Tabelværk, V, A, 5, 1905, s. 109.

ukendt, kan der være tale om et endnu større antal brude, der har været gravide. Afstanden mellem svangerskaberne ses af tabel 23 i gennemsnit at have været ca. 2 år, og i gennemsnit er der blevet født ca. 4 børn i hvert ægteskab.

Forældrenes alder ved barnets fødsel fremgår af tabel 24. På grund af den store frugtbarhed i de yngre aldersklasser er den gennemsnitlige alder kun ganske lidt højere end den gennemsnitlige vielsesalder. Modrens alder fordelt efter barnets fødselsnummer er næppe særlig typisk for de seneste fødte børns vedkommende, idet de børn, hvor fødselsnummeret ikke har kunnet findes, især tilhører ægteskaber, der er indgået relativt tidligt.

For at få et udtryk for frugtbarheden (den relative fødselshyppighed) må antallet af fødende mødre i en aldersklasse i perioden sættes i forhold til det samlede antal kvinder i aldersklassen. Antallet af kvinder fordelt på aldersklasser kendes kun i 1787 og 1801, men med hensyntagen til oprykningen af aldersklasser og dødeligheden i de enkelte aldersklasser er det muligt at få et omtrentligt udtryk for det gennemsnitlige antal kvinder i de aldersklasser, der har interesse, i årene 1787–1801. Mødrenes alder kendes kun for 88 % af de fødte børns vedkommende. De manglende 12 % skyldes hovedsagelig familier, der både er til- og fraflyttet herredet mellem 1787 og 1801. Antages det, at de mødre, hvis

Tabel 24. Forældrenes alder ved barnets fødsel

Forældres alder	Faders alder	Moders alder	Heraf moders alder ved barnefødsel nr.								
			1	2	3	4	5	6	7	8	9
			Antal fødsler								
17-19	—	12	5	2	1	1					
20-24	25	110	49	29	11	3	2	1	1		
25-29	116	215	50	52	44	23	9	3			
30-34	209	266	40	31	38	48	36	17	10	4	3
35-39	234	198	22	20	19	18	21	23	23	12	8
40-44	154	95	8	7	7	6	7	7	6	8	15
45-49	89	13	1			1	2	1	1	1	1
50-54	36	1						1			
55-59	21										
60-64	12										
65-69	4										
70-74	1										
I alt	901	910	175	141	120	100	77	53	41	25	27
Gensn. alder	37,5	31,8	28,4	29,3	30,6	32,2	34,1	35,8	36,7	38,2	39,8

Tabel 25. Beregning af frugtbarheden i Røvsø herred 1787–1801

Moderens alder ved fødsel	Antal fødsler, hvor moderens alder er kendt		Antal fødsler efter tillæg på grund af ukendt alder for moderen		Antal kvinder		Beregnet gennemsnitligt antal
	I alt	Levende-fødte	I alt	Levende-fødte	1787	1801	
15–19 år	12	12	14	14	74	64	84
20–24 år	110	110	125	125	99	63	86
25–29 år	215	200	243	228	84	78	83
30–34 år	266	254	301	289	62	67	80
35–39 år	198	180	224	205	57	81	67
40–44 år	95	83	108	95	65	64	60
45–49 år	13	11	15	13	69	70	56
50–56 år	1	1	1	1	57	44	–
I alt	910	851	1031	970			

Samlet frugtbarhed (Gennemsnitligt årligt antal fødsler i forhold til gennemsnitligt antal kvinder i aldersklassen)

Moderens alder ved fødsel	Røvsø herred 1787–1801		Danske land-distrikter 1860–69	Hele Danmark 1901
	Alle fødte	Levende-fødte	Alle fødte	Levende-fødte
15–19 år	0,0119	0,0119	0,0124	0,0192
20–24 år	0,1067	0,1067	0,1173	0,1474
25–29 år	0,2161	0,2019	0,2330	0,2214
30–34 år	0,2774	0,2656	0,2460	0,2049
35–39 år	0,2465	0,2254	0,2019	0,1522
40–44 år	0,1320	0,1163	0,1124	0,0750
45–49 år	0,0193	0,0166	0,0142	0,0077
Samlet frugtbarhed	5050	4722	4686	4050

alder er ukendt, har haft samme aldersfordeling som de mødre, hvis alder er kendt, kan gennemføres den i tabel 25 viste beregning af frugtbarheden. Som det kunne ventes på grund af den høje vielsesalder, ligger frugtbarheden for aldersklasserne indtil 30-årsalderen på et lavere niveau end i en senere tid, men det er interessant at se, at frugtbarheden for de ældre aldersklasser (30–49 år) er så meget højere end senere tiders, at det fuldt ud kan opveje det lavere niveau for de yngre aldersklasser, hvorved den samlede fertilitet (antallet af børn, som 1000 kvinder vil føde i løbet af aldersårene fra 15–49 år) alligevel ligger på et højere niveau end det,

der sammenlignes med i en senere tid. Såfremt denne tendens er typisk for alle danske landdistrikter i slutningen af det 18. århundrede, har den formodede sænkning af vielsesalderen i løbet af første halvdel af det 19. århundrede således ikke resulteret i et øget antal fødsler, og den engelske hypotese om øget fødselshyppighed vil i så tilfælde ikke kunne passe på forholdene i de danske landdistrikter ved sammenligninger over et langt åremål, hvorimod det synes, som om hypotesen kan passe på korttids-svingninger, som det fremgår af omtalen af den aldersbetingede ægteskabsprocent ovenfor (jf. s. 102).

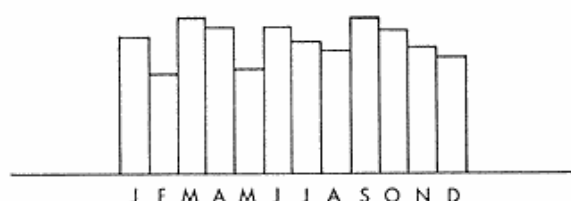
Af de registrerede 1031 fødsler kan kønnet ikke bestemmes for 8 dødfødte (1 fra Udby sogn og 7 fra Estruplund sogn), da præsten kun har registreret fødsel (og begravelse) af et dødfødt *barn*. I øvrigt fremgår kønsfordelingen af tabel 26, hvis tal dog er så små, at en typisk seksualproportion næppe kan aflæses af dem. Det ses dog, at tallene for så vidt svarer til det forventede, idet der er født flest drenge, og antallet af dødfødte drenge er betydeligt større end antallet af dødfødte piger. Det ses tillige, at det relative antal af dødfødte ligger en del over det relative antal for de danske landdistrikter i 1840-erne.

Blandt de fødte børn var der 19 tvillingepar, d.v.s. at en tvillingefødsel gennemsnitlig forekom for hver 53. fødsel eller en relativt stor andel sammenlignet med erfaringerne på landsbasis. Tvillingefødslerne forekommer hyppigst i Estruplund sogn med 7 sæt tvillinger eller en for hver 17 fødsler. Formodentlig har særlige arvelige forhold spillet en rolle i dette sogn.

For de hele år, hvor fødselsdatoerne i et sogn findes opgivet, fordeler antallet af fødsler sig på den i figur 5 viste måde. Udsvingene fra måned til måned er beskedne og kan skyldes tilfældigheder. Den ophobning om bestemte »store fødselsmåneder«, der kendes fra senere tiders fødselssta-

Tabel 26. Kønsfordelingen af nyfødte i Røvsø herred 1787-1801

	Alle fødsler	Heraf dødfødte	Levende-fødte	Dødfødte i promille af alle fødsler	
				Røvsø herred 1787-1801	De danske landdistrikter 1840-49
Drenge	516	31	485	mindst 60	50
Piger	507	24	483	mindst 47	38
Ukendt køn	8	8	—		
I alt	1031	63	968	61	44



Figur 5. Fødslernes fordeling efter måneder.

tistik, findes ikke, hvilket vil være naturligt i et samfund, hvor der formentlig ikke inden for ægteskaberne har fundet nogen familieplanlægning sted.

Dødsfald

De dødes fordeling efter køn og alder ifølge kirkebøgerne fremgår af tabel 27. Som tidligere nævnt kan der næppe tillægges aldersangivelserne for døde over ca. 30 år større betydning, og da befolkningens aldersfordeling ikke kendes på ethvert tidspunkt i perioden, er det heller ikke muligt at foretage beregninger over den aldersbestemte dødelighed for alle aldersklasser og middellevetiden.

Det er dog muligt at undersøge dødeligheden for de yngste aldre nærmere, idet man her som oftest kender både fødsels- og dødsår (eventuelt også dato) fra kirkebøgerne eller har 1787-folketællingens aldersangivelse. For levendefødte, der er død i løbet af det første leveår, er der ved kodningen af materialet foretaget en fordeling på a) levendefødte, der er død i løbet af første levemåned, b) levendefødte, der er død i løbet af 2.-6. levemåned (incl.), c) levendefødte, der er død i anden halvdel af første leveår. For 9 drenge og 5 pigers vedkommende, der kun findes i kirkebøgernes dødslistes (13 i Ørsted sogn og 1 i Voer sogn), angives dødsalderen at være 0 år. Under hensyn til Ørstedpræstens praksis med hensyn til udeladelse af levendefødte, der ikke er kirkedøbte, i dåbslisterne (jf. s. 99) er disse 14 børn i det følgende medregnet under kategori a), levendefødte, der er død i løbet af første levemåned.

Spædbørnsdødeligheden (dødeligheden for børn under 1 år) ses i tabel 28, hvor der er medtaget alle fødte 1787-99, hvis videre skæbne er kendt indtil et år efter fødslen. Næsten en femtedel af alle levendefødte er døde i løbet af det første leveår, men en større andel af drengene end af pigerne. Sammenlignet med forholdene i de danske landdistrikter 1860-69

Tabel 27. Aldersangivelse for døde i Røvsø herred 1787–1801 ifølge kirkebøgerne

	Mænd	Kvinder	Ukendt køn	I alt
Levendefødte, døde under 1 år	90	89		179
Dødsalder:				
1 år	25	12		37
2 år	14	9		23
3 år	9	9		18
4 år	2	8		10
5–9 år	19	16		35
10–14 år	9	4		13
15–19 år	5	10		15
20–29 år	12	13		25
30–39 år	22	17		39
40–49 år	17	26		43
50–59 år	34	22		56
60–69 år	58	61		119
70–79 år	45	55	1	101
80 år og derover	24	28		52
Ukendt dødsalder	11	1	2	14
	396	380	3	779
Dødfødte	31	24	8	63
I alt i kirkebøgerne	427	404	11	842

Tabel 28. Spædbørnsdødeligheden i Røvsø herred 1787–99

	Drenge	Piger	Køn ukendt	I alt
Fødte 1787–99 i alt	475	459	8	942
Heraf dødfødte	28	22	8	58
Levendefødte	447	437	–	884
Heraf død i 1. levemåned	42	33		75
Heraf død i 2.–6. levemåned	27	27		54
Heraf død i 7.–12. levemåned	15	16		31
Heraf børn, der har nået et års fødselsdag	363	361		724
Døde i 1. leveår i % af alle fødte	24	21		23
Døde i 1. leveår i % af levendefødte	19	17		18
Døde i 1. leveår i % af levendefødte (for de danske landdistrikter 1860–69)	13	11		

er spædbørnsdødeligheden i slutningen af det 18. århundrede i Danmark tilsyneladende meget høj.

Muligheden for at finde de aldersbetingede dødelighedsforhold for de øvrige yngre aldersklasser efter moderne beregningsmetoder vanskeliggøres af, at folketællingernes aldersangivelser ikke medtager fødselsdatoen, således at man ikke ved, om en person, der den 1. juli 1787 har opgivet sin alder til f. eks. 5 år, allerede har haft fødselsdag i 1787 eller først får det efter den 1. juli. Et tilnærmet udtryk for dødelighedsforholdene kan imidlertid fås ved en gennemsnitsberegning, der borttager de væsentligste fejl. Med henblik herpå er i tabel 29 opstillet et overlevelsesskema, der viser, hvorledes de personer, der findes i 1787-tællingen og er genfundet enten i begravelsesregistret eller i 1801-tællingen, og som i 1787 var 9 år eller derunder, og hvorledes de levendefødte i årene 1787-1800, der er genfundet i de samme registre, har haft indflydelse på befolkningsudviklingen i Røvsø herred. Det antages, at de børn, der den 1. juli 1787 ifølge folketællingslisterne endnu ikke var fyldt et år, for så vidt de var i live den 1. januar 1788 fordeler sig med lige så mange børn, der er $\frac{1}{2}$ -1 år gamle, som de, der er $1-1\frac{1}{2}$ år gamle. Endvidere at de, der i følge folketællingen var fyldt et år, men endnu ikke fyldt to år, et halv år senere fordeler sig ligeligt på aldersgrupperne $1\frac{1}{2}$ -2 år og $2-2\frac{1}{2}$ år etc. For de yngste år, hvor dødeligheden aftager stærkt i løbet af et år, vil denne ligelige fordeling ikke være rigtig, men er her alligevel fastholdt i mangel af et mere sikkert fordelingsgrundlag. Dette betyder, at de foretagne beregninger formodentlig viser en for lille dødelighed ved de yngste aldersklasser (1-2 årige), og at dette modsvares af en tilsvarende for stor dødelighed i de efterfølgende aldersklasser (-4 årige). Da det anvendte talmateriale er af begrænset størrelse, er der ikke foretaget en særlig beregning for hvert køn. Den gennemførte beregning viser, at dødeligheden falder stærkt fra 1. til 4. leveår, hvor den stabiliseres på 2-3 % årlig. Fra det 8. leveår falder den yderligere til ca. 1 % årligt. Sammenlignet med forholdene i 1860-erne viser Røvsø herred i slutningen af det 18. århundrede en betydeligt højere børnedødelighed.

For de efterfølgende aldersklasser falder dødeligheden yderligere noget, men beregninger heraf vil give meget usikre resultater. Et groft skøn tyder på, at den gennemsnitlige årlige dødelighed for aldersklasserne 10-29 år har været noget under 1 %, heraf muligvis ca. $\frac{1}{2}$ % for de 10-19 årige. For de ældste aldersklasser er aldersangivelserne så usikre, at det kun kan siges, at dødeligheden er stigende.

De således gennemførte beregninger er sammenfattet i tabel 30, der viser, at kun knap 70 % af de levendefødte nåede 5-årsalderen, godt 60 %

Tabel 29. Dødeligheden for 1-9 årige børn i Rovsø herred 1788-1800

	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795
Nytilkomne levendefødte ¹	25 ²	52	57	49	48	62	59	70	66
	Folketælling			primo					
	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795
Under 1 år	36	22 17	42	44	44	35	53	45	59
Alder:									
1 år	24	17 11	19 16	38	43	41	35	51	33
2 år	21	11 10,5	16 10	18 15	37	42	40	33	48
3 år	28	10,5 13,5	10 9,5	15 9,5	17 13,5	36	42	40	32
4 år	20	13,5 10	9,5 13,5	9,5 9,5	13,5 9,5	16 13	36	42	38
5 år	22	10 10,5	13,5 9,5	9,5 12,5	9,5 9,5	13 9,5	16 13	34	38
6 år	19	10,5 9,5	9,5 10,5	12,5 9	9,5 12	9,5 9	13 9,5	16 13	30
7 år	6	9,5 3	10,5 9,5	9 10	12 9	9 12	9,5 9	12,5 9,5	15 12,5
8 år	13	3 6,5	9,5 3	10 9,5	9 9,5	12 9	9 12	9,5 9	12,5 9
9 år	17	6,5 8,5	3 6	9,5 3	9,5 9,5	9 9,5	12 9	9 11,5	9 9

1. I løbet af kalenderåret.

2. 1. juli-31. december.

10-års-alderen, og de gennemsnitlige vielsesaldrer for mænd og kvinder opnåede formodentlig mellem 50 og 60 % af befolkningen.

Dødsfaldene fordelt efter døds måned ses i figur 6. Det fremgår af denne, at dødsfaldene har en langt tydeligere sæsonbevægelse end fødslerne, idet dødeligheden i månederne juli-november ligger på et lavere niveau end i vinter- og forårs månederne, et forhold, der formodentlig har nær sammenhæng med, at befolkningen på grund af den dårlige ernæringssituation i årets første halvdel havde ringe modstandskraft mod sygdom. Da der ikke fandtes en karakteristisk sæsonbevægelse for fødslerne, er det med den store spædbørnsdødelighed naturligt, at sæsonbevægelsen i dødsfald for de mindste børn ikke er særlig udtalt. Figuren viser da også, at såfremt man ser bort fra dødfødte og dødsfald for børn

1796	1797	1798	1799	1800	1801			
7	56	72	76	77	—	Gennemsnit- ligt årligt antal børn i alderklassen 1788–1800	Gennemsnit- ligt årligt antal døds- fald i alders- klassen 1788–1800	Årligt antal dødsfald i forhold til antal børn i alderklassen
1796	1797	1798	1799	1800	1801			
7	68	48	61	55	67	50,0	—	—
6	53	65	46	52	50	44,3	4,0	0,083
7	53	53	65	40	51	39,9	2,2	0,051
6	27	53	53	63	39	37,7	1,0	0,026
1	45	27	53	52	63	33,9	0,7	0,021
8	31	45	27	51	52	30,8	0,8	0,024
8	37	30	45	25	51	27,5	0,8	0,030
0	37	37	30	45	25	26,2	0,3	0,013
5 2,5	29	37	37	30	45	23,3	0,2	0,010
2,5 9	15 12,5	29	37	37	30	22,0	0,2	0,007

under et halvt år, er der tale om en relativ forstærkning af sæsonbevægelserne for den resterende gruppe af dødsfald.

Vandringer

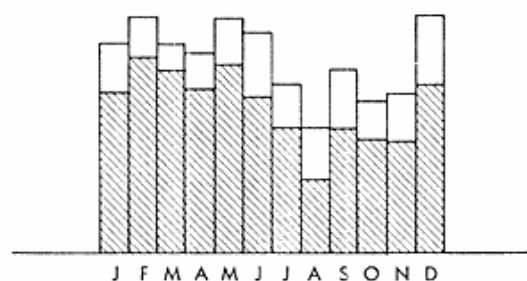
Befolkningen i Røvsø herred er ifølge folketællingernes opgørelser i perioden 1787–1801 vokset fra 2134 personer til 2234. Af tabel 20 fremgår, at der samtidig har været et overskud af fødte over døde på 189. Det betyder, at der netto må være bortvandret 89 personer, svarende til 47 % af fødselsoverskudet, såfremt der ikke foreligger forkerte registreringer i kilderne.

Bruttovandringerne omfang kendes derimod ikke, men nogle supplerende oplysninger om vandringsforhold kan findes ved hjælp af lægdsrullerne. Af de 1102 enkeltpersoner, der findes i de benyttede lægdsruller,

Tabel 30. Overlevelsestabel for 1-30 årige i Rovsø herred 1787-1801

Overlevende af 1000 levendefødte	Rovsø herred 1787-1801	Hele landet 1860-64	
		Drenge	Piger
Ved 1 års fødselsdag	819	854	877
- 2 - -	751	819	843
- 3 - -	713	800	824
- 4 - -	695	786	809
- 5 - -	681	776	798
- 6 - -	664		
- 7 - -	644		
- 8 - -	636		
- 9 - -	630		
- 10 - -	626		
- 20 - -	600-610		
- 30 - -	550-580		

er 131 eller 12 % født uden for herredet, og af disse stammer 59 fra sogne, der støder direkte op til herredet og 51 fra andre sogne i Randers amt. For de 857 personer fra lægdsrullerne, der indgår i den samlede undersøgelse, viser lægdsrullerne desuden, at 124 personer har skiftet opholdssted fra et lægd til et andet (incl. flytninger mellem lægd inden for Rovsø herred) en gang i perioden, 51 personer to gange, 12 personer tre gange og 7 personer fire gange eller mere. De, der har skiftet lægd, er næsten alle ved folketællingerne registreret som tjenestefolk eller er endnu i 1787 medregnet som børn af familien. Normalt er de vandrende i alderen 10-25 år, når flytningen finder sted. På grundlag af lægdsrullernes oplysninger og enkelte andre, der i øvrigt har kunnet indhentes fra de anvendte kilder, er i tabel 31 vist det kendte omfang af vandringerne, der betegner minimumstal. Da der med sikkerhed kendes 162 tilvandrede personer, og nettoafvandringen er på 89 personer, må der i hvert fald blandt de personer, der er opført med uoplyst mangel, være en række bortvandrede personer, men det nøjagtige antal lader sig ikke bestemme.



Figur 6. Dødsfald fordelt over døds måned. (Det skraverede areal angiver dødsfald, hvor dødsalderen er over 1/2 år).

Tabel 31. Vandringer og manglende oplysninger vedrørende personer i Rovsø herred

	Ikke fundet andet-steds ¹	Mangler i dåbs-liste ²	Til-vandret	Bort-vandret	Til- og bort-vandret	Uoplyst mangel	
						Fælles for familien	I øvrigt
1787-tælling	979	—		84		203	692
Dåbslister	120	—		43		31	46
Begravelseslister	258	73	25			2	158
1801-tælling	825	—	110			136	579
Vielsesregister	—	—	(17)	(8)	(22)	(40)	

1. Jf. tabel 7.

2. Jf. tabel 10.

Befolkningsudviklingen i Rovsø herred 1787–1801

Den naturlige årlige tilvækst i befolkningen i Rovsø herred var som ovenfor nævnt på 6,4 promille. På grund af nettovandringerne reduceredes denne væksthastighed til 3,4 promille om året, hvilket er relativt lidt sammenlignet med den gennemsnitlige vækst i Århus stift mellem de to folketællinger, der er på ca. 7 promille om året.

På langt sigt betød den givne aldersfordeling, fertilitet og dødelighed imidlertid, at der var mulighed for en betydeligt højere vækstrate. Som nævnt side 30 kan den samlede frugtbarhed af levendefødte beregnes til ca. 4700. Heraf vil mellem 2300 og 2350 være piger (bruttoproduktionstallet), men tages der hensyn til den store dødelighed i de yngste aldersklasser, inden kvinderne begynder at føde børn, vil nettoreproduktionen (det antal døtre, som 1000 nyfødte piger vil føde i løbet af aldersårene fra 15–49 år, forudsat at der ikke sker ændringer i de aldersbetingede fødselshyppigheder og dødeligheden) blive reduceret til at ligge et sted mellem ca. 1250 og 1400.

De gennemførte beregninger viser i øvrigt en befolkning med en i forhold til senere tiders landsomfattende erfaringer meget høj dødelighed, især for så vidt angår spædbørnsdødeligheden. Desuden er der tale om en meget høj vielsesalder, men antallet af fødsler inden for ægteskab er så stort, at det synes som om senere tiders lavere vielsesalder er fulgt af en nedgang i frugtbarheden, hvilket tyder på, at årsagen til den stærkere befolkningsvækst i det 19. århundrede er at finde i en reduktion af dødeligheden.

Undersøgelsens repræsentativitet

Som nævnt i indledningen kan befolkningsforholdene i et tilfældigt valgt jysk herred ikke forventes at give et typisk billede af forholdene overalt i de danske landdistrikter. For at undersøge, hvorvidt de demografiske komponenter, der er analyseret ovenfor, er karakteristiske for større befolkningsgrupper, vil det derfor være ønskeligt, om der blev gennemført en undersøgelse, der var baseret på en stikprøve af geografiske områder, der var spredt ud over hele landet. Grunden til, at der som pilot-project for en sådan undersøgelse er valgt en gennemgang af forholdene i et helt herred og ikke blot i et enkelt sogn, er, at der kunne forventes en større identifikationsprocent af personer, der forekommer i mere end en af de anvendte kilder, hvis der medtoges en gruppe af nærtliggende sogne, idet en del vandringer mellem sognene så formodentlig ikke ville betyde manglende identifikation. Den foreliggende undersøgelse har imidlertid vist, at dette ikke er tilfældet i større omfang, da de personer, der eventuelt måtte være flyttet fra et sogn til et andet i herredet mellem 1787 og 1801 kun i få tilfælde kan identificeres, formodentlig især fordi de, der foretog sådanne vandringer, var enlige tjenestefolk, der på grund af problemerne med den ringe spredning i navne, tilhører de grupper, hvor chancen for identifikation er ringest. Af de ovenfor nævnte 819 personer, der er fundet både i 1787- og 1801-folketællingen, er det således kun 74, der ikke findes i samme sogn ved begge tællinger, og ved identifikationsforhold mellem andre kilder er andelen af flyttede fra et sogn til et andet i herredet endnu mindre.

Ved bearbejdelse af en stikprøve af en given størrelse fra hele landet vil det derfor være fordelagtigere at gennemføre analysen på grundlag af en række af udtagne sogne frem for en række herreder, idet repræsentativiteten vil blive bedre. Udtages f. eks. en stikprøve på 1 % af befolkningen i de danske landdistrikter, vil der kræves en gennemgang som den ovennævnte af 15–25 sogne med et samlet indbyggertal på ca. 7000, og det vil ved beregninger på grundlag af dette materiale være muligt at udtale sig om usikkerhedsgrænserne for de opnåede resultater ved benyttelse af reglerne fra den almindelige statistiske teori for tilfældige stikprøver.